

Pilguheit meie kodurajooni süngesse sajandisse

Nõidusosku ehk šamanismi kohtab loodusrahvastel veel tänapäevalgi, viimase ajani ka meie põhjarahvaste juures. Eesti alal oli usk nõiduses ja nõidadesse mõisaorjuses ja valmupimeduses veel üldine, kuni valgustusideede levimiseni XVIII ja XIX sajandil. Nagu kõiki teistimõtlejaid, nii ka nõiaks peetuid kiusasid feodaalvõim ja kirik taga, korraldades nõia protsessesse. Ebainimliku piinamise all kuulati ohvreid üle ja hukati enamasti tuleriidal.

Nõiad — nagu neid peeti või nagu nad ise endid pidasid — püüdsid teistest mõneti võimekamate inimestena olla vahendajad inimese ja üleloomuliku maailma vahel. Nad suutsid oma tegevusega mingil määral mõjutada teisi inimesi. Ühelt poolt arvati, et nad võivat oma nõidumisega kahju teha. Sellepärast kardeti eriti kurja silma ja halba sõna. Kuid nad soovisid (nõiasõnades) vilja- või jahiõnne, haige terveks saamist ja muud head.

Otto Wilhelm Masing. XIX sajandi alguse kirja- ja keelemees, oli teatavasti ka pastoriks Lüganusel ja Viru-Nigulas (1795—1815). Oma «Marahwa Näddala-Lehes» 1825. a. avaldab ta mitmeid Mahu ranna ja Viru-Nigula ainelisi kirjutisi. Olgu siin katkend ühest. (Esitatud on see uues kirjaviisis, kuid säilitab idamurde jooni nagu sage õ-täht. Masing oli pärit Lohusuust).

«Tallinnas, Raadide kirjakogus (Archiv) on üks suur jo Rootsi ajal kirjutud raad-

mat, selle pealkirjaga: Nõia-protsessi — protokolliid, kelle seest imet lugeda, mis waesed wiletsad, keda nõiaaks arvati, enestest tunnistand ja enestel süüd ütelnud olewat. Hoitakse ja näidatakse ka niisugust protokollit Nigula kiriko juures, Rakuere-maal, ja omane seda, mis sinna sisse kirjutud, lühendud sõnaga lugeda. Lugu oli nenda:

1640. aastal Mai-kuu tõisel pääwal, tuli Manrihti kohus härradega, keda weel juure kästud wõtta, kubernerit käso peale Pada mõisa, inimest, nimega Kongla An, nõituse pärast ära kuulama, et Herm. Billinghamen, kelle käes sei ajal Pada mösa olnud, kubernerile kaeband, kui oleks seesinane naesterahwas, kelle tütar tema lapse juures ammeks olnud, lapsokest ära teinud ja teda surma saatnud: sest et wanamoor õhto eel tütre juures ja seal kambarris käinud, kus sesama lapsega olnud, ja laps keskõe ajal äkitselt haigeks saanud ja tõisel hommikul ärasurnud.

Kuulati siis inimest ära, ja oli ta tunnistand, et pärast kui tütre juurest ära tulud, ennast nägemataks urdaks teinud; kui nägemata koer jälle sinna tagasi läinud, kui lapsokene ällis olnud maqamas, et ta temasse kolm kõrd oma sawaqa puudutand, ja sellega last haigeks teind ja teda surmand.

Kuulati siis ka weel muud tema käest, ja küsiti, kas tulega pidi sõitma, ja kas hun-

diks oleks jooksunud? Ja ütles wilets ennast seda kõik tegewad. Wiimaks oliid küsinud, kas selle peale elada ja surra, et tõtt tunnistand ja tõtt rääkind? Ja oli inimene kostnud: jah! Selle peale tahan elada ja surra, et tõtt olen rääkind. Oli siis kuulamine otsas, ja pandi protokol kinni, kelle alla tõetunnistuseks mehed, keda siinsamas nimetame, oma kdegamad nimed allakirjutand, ja oma pitserid juure pannud, need on...». Järgnevad seitsme «vonni» ja muude «häraste» nimed ja lisaks veel Nigula õpetaja magister Grenzien.

Nii et «vana hea Rootsi aja» võimuhed eesotsas kuberneriga ja lõpetades hinge-karjasega naelutas Kongla Ann juba ise oma käitumisega kohtu ees ajaloo häbi-posti. Ja 185 aastat hiljem tegi seda O. W. Masing. Ta lisab: «Suuresugu inimesed, nenda kuidagi needki, kes rahwa õpetajaks pandud, ei Jumalana mõistmise ega tõetunnistamise poolest mitte targe-mad olnud kui kõik muud: waid et ka nemadki tühja uskund ja äbause paelus kinni olnud».

Rahva mälestustes ei ole midagi säilinud ei nõidade karistamisest ega Kongla An-nest. (Mäletatakse waid häbitulpa kiriku ees.) Võime waid öelda, et Ann oli eesti talunaine, ema, meie eslema, kes tõenäoliselt põletati elusalt tuleriidal. Küllap sattus ta waid mõisniku wiha alla. Aruka naisena, mõjstes, et piinajate ja tapjate käest pääsu loota ei ole, lollitas ta weel oma timukaid waimukate wastustega.

Masing näitab kätte Anne arwatava hukkamispaigagi: «Umber pool wersta maad kiriku suust paremat kätt, kingukesel, mis wanal ajal hukkamise paigaks olnud, kus kurjategijaid ärahukatud ja nõidu ärapõletud.»

Küll woolab väike Kongla jõgi oma kaunite kallaste vahel Pada jõkke. Ja on olemas Kongla talugi samas.

Helmut ELSTROK